

Lojze Kovačič
RESNIČNOST

Sedeli so v dolinici, bilo jih je dvajset, in čistili granate. Granate so ležale v črnih zabojih okrog njih. Najprej so jih osnažili s suhimi konopljenimi krpami, potem so jih namočili v nafti, nato so jih osušili s predivom, postrgali z železnimi krtačami rjo z njih in nazadnje so jih namazali z gosto topovsko mastjo iz kant. Drugekrati so sneli z lesenimi lopaticami mast, kadar je bilo treba granate razposlati po garnizonih FLRJ. Natovarjali so ponoči, doli na odprti progi, na nezaznamovanem železniškem postajališču blizu žitnega silosa, in šoferji, doma iz beograjskih predmestij Palilule, Dorčol, Jatagan-male in Treh ključev, posebno šerif, so jih kleli: »Proklete lešine, čuvajte se da kome ne padne sanduk na zemljo, jer posle ćemo i mi s vama u pičku materinu!« Kaznjenci so se zasmeli in nakladali dolge zaboje, ampak Vuletu, ki je bil iz redne delovne enote, ni bilo treba molčati. Nekoč je bil nogometaš, potem si je zlomil nogo v gležnju in nehal igrati. »Zašniraj,« je zavpil, »zatvori klozet, prokleti crni cigo, da ti dupe ne smrzne!«

Potem je rekel Slovincu iz kazenskega, ki ni znal več dobro slovensko: »Najraje bi mu stavšal njegov svinjski gobec.« Kamioni z rumenimi zastavicami so se drug za drugim spuščali s hriba; dvajsetorica je s pomočjo delovne čete razkladala in nakladala granate ob svetlobi avtomobilskih žarometov, ki so sijali v odprte kamione. Delali so do zore in počasi peli žalostno pesem s tisočpetstotimi stih, medtem ko so

se Aromuni prepirali skoraj vso noč s Šiptarji, govoreč in vzdikajoč pri tem hitro kakor streli iz pištol. Vozniki v svojih bundah so čepeli v varni razdalji od vlaka, okrog malega ognja na barjanski livadi. Zjutraj – zrak je bil zelen kakor detelja od vzhajajočega sonca – ko je bil vlak poln in so si vojaki poscali roke, ranjene od zabojev, da si ne bi zastrupili krvi, so jih odpeljali na zajtrk v sedem kilometrov oddaljeno vojašnico.

Vozili so se po vojaški cesti. Spredaj, ob jarkih, so tekali argati z ozkimi šarastimi preprogami na plečih. Tekali so trdovratno proti zahodu: v Kosovo in Metohijo. Ko jih je kamion prehitel, so gledali za njim z očmi, sivimi ko prah, in se cvileče smejali. »Ii ... he ... i ...« Plitva rečica se je umikala za obzorje – ozkotirna stara železnica je krožila svojo pot. Goščava. Močvirje. Bivoli. Potem nova pokrajina – suha in rjava, brez gozda, brez dreves, od koder veter in pesek letita daleč, mogoče celo do karaormanskega skalovja ...

Čistili in nakladali so šest mesecev, ves čas, kar so bili v kazenskem bataljonu. Vsako jutro, naj so ponoči razkladali ali izkladali granate, živež, seno ali cement, so prihajali s stražarjema iz marijevske vojašnice peš med hribe, in ko jih je skladiščna straža ugledala, se je pričela s svojimi slamnjačami umikati iz stražarske kolibe visoko gor pod drevje. Skladišče je stalo med kamenjem, na razorani, izčrpani njivi. Bila je nizka, dolga, belo ometana stavba, narejena iz surovih debel, spredaj zeleno pobarvana in zadeblana z ilom in grahutom. Ko so prišli prvikrat, se jim

je zdelo, da jo je moralo spustiti kako orjaško transportno letalo med puščo hribov, kjer ni bilo daleč naokoli žive duše in kamor živ krst ni tvegala priti. Do vhodnih vrat, na katerih so viseli klobčiči žičnate vrvi, je peljal lesen mostič čez majhen kamnit razval. V eni lopi, ki jo je premoglo skladišče, so bili med slamo od tal do stropa naloženi črni zaboji različnih velikosti; skozi okenca čumnate so se videli na gosto vskladiščeni kot v satovju in v njih so mirno ležala indijansko rdeča trupelca granat. Ko so prišli, je na mostiču že stal desetar Salković, črni Vlah iz Tihaljine, gol do pasu in ščetinast kot stepno govedo. Dlake so mu rasle z obrvi čez nizko čelo v lase. Na glavi je imel natrgan slamnik, kot da ne bi bil vojak JA, in za pasom veliko, težko, staro špansko pištolo v rjavem okovju. »Ajde, drakuli!« je vpil zadovoljno, ko so se razkropljeni vojaki brez zvezde na kapi in brez opasača na črnih uniformah, s kotlički v rokah in bisagami kocov na plečih počasi bližali čez grmasto ravnico. »Ajde, jebem vam debelog boga, da svršimo ovaj mali posao. Ajde Rakipe, Feliks, Trajkovski, Mate, Janičijević, čato, Strojnik i ti Lika i onaj Madžar, Karamanlija! – šta čekaš? Jeli si već našao ranac? Vučeš se, bogami, kao neka strvina!«

»Iiii!« je zavriščal potihoma Rakip Rušiti, mali suhi Šiptar z drobnim bradavičastim obrazom, ki se je na desetarjevo komando v skokih bližal po stezi. »Iii! Čivša motra! More čik šejtana saba dabragez, Salkoviću!«

Desetar je zamahnil z roko. »Šššt, Šiptare!«

Karamanlija je lezel zadaj za vodom, pot mu je tekel po obrazu, in si popravljaj čutaro in žlico za hlačnim pasom. »Laza, Čerkez, Kurd!« je hokal. »Čekaj, cigo, čekaj, picajzlo, kad se vratimo kući. Izlemaću te i izbaciti iz voza kod Babune da ti krv procuri iz dupenceta.«

»Nemoj da pričaš, Kara! Lezi!« je rekel Salković. Potem je pokazal na svoje veliko dlakavo uho pod slamnikom. »Ja sve čujem. Imam ja uvo, aga, kao zečiči u livadi!«

Vojaki so čemerno gledali vanju, stoje in napol čepe za grmi po ravnici v svojih črnih, od nafte in masti prepojenih in preperelih delovnih uniformah.

»A šta si ti čuo, crni?« je v strahu in dvomu zaklical Karamanlija, ležeč v travi med osatastim grmičjem. »Ništa nisam kazao, kunem se!« Vojaki so pogledali k njemu nizdol. Obraz mu je bil razpokan, izžet od vročine, zobje in dlesni izsušene in lasje čisto beli od sonca.

»Umukni, kad govori desetar!« je zavpil Tikva in se dvignil izza grma. »Spusti vodu, Kara! Ići ćeš u bunker!«

Salković se je zarežal.

»Diž se aga i slušaj četnika!« je zaklical. »Slušaj četnika koji je ostao sjedam mjeseci u Mrakovici poslije oslobodjenja!«

Tikva je najprej potemnel v čelo, potem pa v lica svojega velikega, ogleatega obraza, podobnega plinski svetilki. Vojaki so se v en glas zasmeljali in se z glavami zaleteli v Tikvo in Karamanlijo, da sta se stre-

sla in se skoraj zvrnila v jamo za sežiganje starega smodnika.

»Ja ću ići prije tebe kući, prekršteni Turak,« je dejal desetar in se udaril z roko v komolec. »Eto ti! A do sutra mi nadji ranac. I zapisat ću te za sastanak.«

Karamanlija se je negibno, s prilepljeno čeljustjo ozrl v njegov kratki, kosmati hrbet. Desetar je napravil kretljivo »Eto tako!« in se odpravil k svoji baraki na dnu male globeli, kjer sta visela dva kotla na rogovilah in so naokrog ležale butare počrnelih puškinih kopit z razbitimi nabojniki in kupi posušenih stepišnikov za kurjavo. Salković je imel v lesenjači svojo sobico, opremljeno skoraj po domače s pogradom, mizo, petrolejko in majhno knjižnico vojaških priročnikov. Na stenah so visele fotografije članov politbiroja, izstrižene iz Borbe in obrobljene s srebrnim papirjem, državne zastavice, parole, konjski komati in barvne slike napol golih žensk v tančicah in kovinskih ogrlicah.

»Nikada ti nećeš postati beo,« se je pridušeno zadrhl Srb Janičijević za njim, »iako se svaki dan pereš sapunom iza barake!«

Vojaki so med režanjem in pritišanim klepetom odšli čez mostiček in po leseni drči k skladišču. Na vratih je visel list z desetarjevo pisavo: »37 čošak XII reda svaki 3 komada«. To je bilo ogromno. V skladišču je bilo bolj zatohlo kakor v kakem hlevu. Med visokimi policami iz zamaščenih desk so peljali ozki hodniki na zadnji konec dolge nakazne čumnate s stlačenimi prstenimi tli. Tam je pri okencu stala lesena pisarnica, ob steni so ležale kante, grmada starih,

pohabljenih pušk in strohnele avtomobilske gume. Spod stropa so na žicah visele pločevinaste tablice z označbami granat, na ogljih polic so bile z apnom načrtane vrstne številke in pritrjene kovinaste košare z municijskimi kartoni. Vse to so pred letom uredili še nemški vojni ujetniki.

Če ni bilo novinca, ki bi ga poslali na polico, da bi izkopal zaboje, so se pripravili med sabo, kdo bo zlezal gor, a najpogosteje so se odločili za polico Peko in njegov sospalec čato, Tikva, Rakip, Janičijević ali Strojnik. Po dva sta splezala gor, izgrebla zaboje izpod smrdljive slame, sena, cunj in prediva in jih nato počasi in previdno – nikoli se ni vedelo, ali so v granatah, pobranih z vseh bojišč tega vojaškega področja, ostali vžigalniki in eksploziv ali ne – porivala čez desko v roke drugim, ki so stali na preprosti lestvi, po kantah in na tleh. Zaboji so bili težki, poškodovani, vsi opremljeni z belimi in rdečimi številkami kalibrov in letnic. Po enega so jih počasi, korak za korakom, da granate ne bi butnile druga ob drugo v razmajanih predelih, znosili ven, za skladiščni zid zadaj, ob kadunji z vodo, v kateri so prali in se umivali, čez vzpetino, na kateri je stala naprava za zvonjenje, ves čas pazeč drug na drugega in zmerjajoč se med seboj, nato čez majhno planjavo, poraslo z grmičevjem divjega čaja in pokrito z velikim kamenjem, ki je bilo čisto belo spričo modrega neba, dokler niso prišli na suho prsteno stezo med kratko travo in po tej stezi na dno svoje majhne, zjutraj še hladne dolinice, podobne jami v kamnolomu, polne skal in laporja, kjer so se ustavili in odložili zaboje.

Nad njimi, na robu, so rasla drevesa s kar košatimi vejami, ki so zjutraj še metale senco navzdol. »Ajde, požuri!« je zavpil Salković od zgoraj. Slekli so se in odšli gor bosí in v samem spodnjem perilu po orodje in bale čistilnega prediva, po plahte, vedra in velike, plitve pločevinaste škatle, v katere so vliвали nafto in mast. Bilo je vroče. Salković je čepel pri skladiščnih vratih, ob zastoru iz konopcev, ki si ga je naredil po vzoru delavcev iz vojaških delavnic, in gledal proč z mrkim obrazom in očitnim odporom, čeprav so kar se da potihó in hitro hodili po drči sem in tja. Čez čas je prišel na vrh, udaril s cevjo v tulec granate, ki je visel s trama, in zaklical: »Počinji!«

Vojaki so zaradi nevarnosti eksplozij sedeli med čiščenjem na zloženih kocih, pred škatlami in razgrnjenimi plahdami kolikor se je dalo vsaksebi. Vsak od njih je imel svojo skalo, večjo ali manjšo, kakršno si je pač zasegel ob prihodu. Z nafto je napisal nanjo svoje ime, in če ni znal pisati, jo je pa poznamoval s kakšnim znakom. Spred skale so si na vodoravnih in navpičnih palicah napravili nekakšno klonico, pleteno iz listja in vej, ki jih je varovala pred sončno pripeko in jim dajala senco. Listje je po nekaj dneh zvenelo in se pobelilo, da je prepuščalo žarke, in streho ter stene so morali prekriti s svežimi vejami. Tako se med delom niso videli, le slišali so lahko drug drugega. Najdalj od vseh so nagnali Rakipa Rušitija, ker je bil najbolj neroden v vodu in jih je vselej dajal strah, da bo prej ali slej povzročil nesrečo. Nekoč, še pred njihovim prihodom, se je

razpočila mala letalska bomba. Kaznjenec, ki jo je čistil, je ostal brez desnice in ene noge. Vendar so ga imeli za saboterja in so ga vnovič postavili pred vojaško sodišče. Pazili so drug na drugega, prvič zaradi nesreč, drugič pa zavoljo sestankov, ki so bili vsako drugo soboto. Na njih so morali podati poleg samokritike še kritiko sotovariša, ki se je pregrešil proti splošni in delovni disciplini. Vsak se je čutil tem manj krivega, čim pozorneje je lahko motril svojo okolico in o svojih opažanjih poročal na sobotnih sestankih. Sleherni izmed njih je vedel o vsakem, čemu je bil v kazenski enoti. V glavnem so bili obsojeni zaradi pobegov iz karanten, tatvin, poškodb orožja, neizpolnjevanja ukazov, zoperstavljanja in napadov na oficirje. Bili so obsojeni tudi zaradi Informbiroja ali sovražne propagande – brez pridržka predvsem takrat, če so njihovi domači sodelovali z okupatorjem ali so imeli o posameznikih slabe karakteristike, ki so jih poslali za njimi v vojsko iz domačih krajev.

Čato-pisar – rekli so mu tako, ker so ga kdaj pa kdaj poklicali v pisarno, kjer je pisarjem, rednim vojakom, pomagal izpolnjevati cele gore različnih pol, in ker je kaznjencem pisal pisma domov ali naslove na kuverte s svojim čednim rokopisom – čato je bil obsojen zaradi svojega govorjenja in zato, ker je v redni enoti kot dežurni čete zavrnil kosilo in odpeljal četo brez hrane od kotla. To se je zgodilo po zimskem maršu, ko mu je – bil je pri minometalcih in vojaki niso smeli nositi civilnih rokavic, ker bi to motilo enotni videz vojske, vojaških rokavic pa še ni bilo – zmrznila roka in se je po treh dneh pohoda z vročino

privlekel s hribov v vojašnico, in sicer tako, da je z zdravo roko držal mulo za rep. Sredi noči se je zbudil od neznosnih bolečin. Mislil je, da bodo prenehale, če bo vstal in hodil. Šel je samo enkrat, pestujoč bolno roko, do rdečega kotička in nazaj do svoje postelje, ko se je zgrudil, kot bi ga kdo s kopitom čez pleča. Odprl je oči šele v divizijski ambulanti na operacijski mizi, kjer mu je major-zdravnik brez narkoze in injekcije žagal kosti na vršičkih prstov. Šest tednov je ostal v bolnišnici in kljub hudemu gnojenju, bolečinam pri preobvezovanju in zmeraj vnovičnemu žaganju je bil to najlepši čas pri vojaki. Zunaj je bila ostra zima. Tri sobe so bile polne ozebljencev; v posteljah je našel vojake z gnilimi nosovi in ušesi, obvezanih glav, z gnijočimi nogami, on edini je imel uničeno desnico. Po mesecu in pol – zunaj je bilo nenavadno pripekajoče sonce in vročina – se je vrnil z enotedensko strogo poštedo v svojo vojašnico na hribu. Vojaki iz minometalske čete so se mu zdeli manjši in temnejši, on pa njim najbrž debelejši in bolj bel. Vročina je bila strahotna. Po vajah sta morala po dva vojaka drug drugemu izžemati od znoja premočene bluze. Vrelec pitne vode je usahnil. Vozili so jo samo enkrat na dan s konjsko vprego s hribov. Vsaka četa je imela svojo vodo posebej v ogromnem sodu, ki je stal na železniških pragovih. Na vsakega je prišla le določena količina pitne vode – dvakrat na dan po pol kotlička. Ker pa so jo vojaki pričeli krasti, so postavili k sodom straže izmenoma iz vseh čet. Ampak stražar posamezne čete je dopuščal, da je kateri njegovih četnih tovarišev skrivaj natočil vodo pri

sodu sosednje enote. Zato je odslej vsaka četa postavljala svojega stražarja k svoji zalogi. Voda je bila klorirana, nagnusna, vendar vsaj hladna. Ti ogromni, novi sodi, ki so v vrsti stali v senci dreves pred skladiščem in katere je zagledal že prvi dan, ko je prišel iz bolnišnice, so postali zanj usodni. Vojaki so dobivali že ves teden zapored za kosilo kuhane paprike. Paprika je bila ostre vrste. Vojaki, žejni in izsušeni, so jo pojedli le nekaj žlic s kruhom, ostalo so odvrgli v latrino. A huje od tega je bilo to, da so morali mastne porcije oprati z deležem vode, ki bi jo lahko popili. Pred sodi je nastala gneča, pretep, straža jih je razganjala, komanda za kazneni ni več dovolila, da bi se čete približale sodom, in mizarji so postavili nekaj metrov pred njimi ogrado. Vojaki so začeli jemati pri kosilu samo še kruh. Drugi dan po svojem prihodu, dopoldne, ko je sedel s svojimi debelo obvezanimi rokami v prazni spalnici, v rdečem kotičku, sam sebi odveč in viden za vso vojašnico, in je zgodnje sonce temeljito razgrelo lesene stene barake, je vstopil komandir, mlad zastavnik. Rekel mu je, naj, ker že tako in tako pase lenobo, za nekaj ur prevzame zeleni trak četrtega dežurnega, ker mora ta na drugo dolžnost. Dežurni vodnik mu je privezal trak okrog ramen. Zdaj je lahko sedel v senci na stopnicah pred barako, ne da bi bil komu v spotiko. Opoldne, ko se je četa vrnila s poligona, pravega dežurnega ni bilo nazaj, in ko je trobentač zatrobil kosilo, jo je moral odpeljati h kotlu. Kuharji vsake čete so prinesli iz kuhinje kazane in jih postavili v dolgo, ravno vrsto vzdolž kruga pred bataljonskimi barakami. Čato je po komandi

dežurnega vojašnice postavil četo v pozor, na levo krug, smer zaboj s kruhom in nato kotel. Kuhar je dvignil pokrovko, iz lonca se je pokadilo in zadišalo po papriki. Med vojaki in kuharji se je vnel prepir, vpitje, nekateri so šli iz vrste. »Nečemo papriku!« »Idi ti u pičku materinu sa tvojom paprikom, kuva-re,« so vpili debelovratemu, belopoltnemu kuharju, ki jih je ves besen zmerjal nazaj. »Nečemo! Požderi sam, gnjido!« so kričali. Vojaki v sosednji vrsti so jih slišali in prav tako kot minometashi vpili na svoje kuharje. »Idemo, na levo krug!« so kričali in svojeglavo zapuščali vrste. Na balkonu artilerijske vojašnice na drugem koncu kruga sta tačas menda stala komandant in komisar polka in opazovala razdeljevanje kosila pred bataljonskimi barakami. Niti eden od vojakov ni pristopil h kotlu. Kuharji in njihovi pomočniki so v jezi metali pokrove na kazane. »Mirno!« je poveljeval četo. »Na levo krug. Marš!« Četa se je v gosji vrsti zasukala in odkorakala. »Ka vodi!« so vpili dežurnemu. Odpeljal jih je za repi čakajočih vojakov iz drugih čet čez krug, proti skladišču s sodi pod drevesi. Stražar ni maral pustiti, da bi si vzeli vodo, dokler je trajalo kosilo. Vojaki so ga kratkoma odrinili ko čreda podivjanih svinj, čeprav je nanje nameril puško – v vročini udari gniloba duše na dan – in si natočili zvrhane menažke. Pod komando začasnega dežurnega so nato odkorakali k mizam na prostem. Tam so posedli in začeli jesti kruh z vodo. Čez čas je pisar videl, kako četni kuhar odnaša s pomočnikom polni kotel nazaj v kuhinjo. In tedaj, ko je videl, kako s kazanom izginjata skozi

vrata velike kuhinjske barake, ga je nenadoma zaskrbelo. Ta zaskrbljenost se je stopnjevala, ko je videl, kako vojaki iz njegove čete z neko napeto vnetostjo gledajo naokrog po krugu, potem pa tudi vanj. Saj ste sami hoteli! jim je hotel reči, a vedel je, da bi bilo zaman. Ostal je na svojem mestu na koncu klopi, prežvekujoč svoj kruh in pijoč rahlo klorirano vodo iz kotlička. Potem jih je moral odpeljati v barako, da so spravili menažke in odšli v konjušnico. Kmalu je prišel pravi dežurni in mu vzel trak. Ničesar ni vedel. Hotel mu je poročati, kaj se je zgodilo, ampak vodniku se je mudilo na zamenjavo v četno pisarno. Krug se je počasi izpraznil. Počutil se je gol in mrzel in znatraj mu je tako drgetalo, da so se mu roke včasih kar starčevsko zatresle. Vežbališče je zastirala vroča soparica. Gledal je okrog sebe: še nič se ni zgodilo. V vročem hodniku med vrstami pušk, minometov in protitankovskih cevi so plesale in brnele mušice. Nikjer ni bilo niti malo hladu in sence. Nekam bi se moral skriti, v kak kotic s temi svojimi ogromnimi boksarskimi obvezami, pod katerimi se je neznansko potil in mu je bilo vroče, kajti tole postavanje na soncu na praznem krugu bi pomenilo za vsakogar, da je zabušant; čutil je, da ne bi bilo prav, če bi se skrnil, vendar, skriti bi se moral, če bi se to le dalo, sam vase, pod svojo kožo, v neko okrilje, da ga ne bi nikjer in nikdar več dobili, moral bi postati tako rekoč neviden; čim bi stopil v hodnik med topotom svojih prevelikih čevljev in bi najbolj leni, dremavi požarni pri orožju zagledal njegovo postavo, kako se je zarisala med odprtimi vrati na koncu hodnika, bi ga imel že

vnaprej za škodljivca, zabušanta, saboterja, sovražnika in prijavil bi ga takoj, kriče njegovo ime ali naziv čete proti vratom svoje četne pisarne – seveda, če bi bil dovolj neumen, da bi se približal stojalom z orožjem razdraženega panikarja. Zato je bilo najbolje kar izginiti, ponikniti ob strani skozi vrata svoje četne spalnice, čeprav tudi tam, v leglu vseh lenivcev in zabušantov, ni bilo najbolj varno. Ždel je v rdečem kotičku, pod polico s priročniki, preznojen, zaspan in s priprtimi očmi opazoval sijoči pravokotnik okenca, bleščoč se od osončenega vadišča zunaj. Njegov strah je zaduhal, kako se bo vsak trenutek nekaj zgodilo – zavohal je duh po votlem Balkanu in gnilem zelenju, po oficirskih uniformah in zanosni kazni, ki ga bo brez pridrška zadela. A nič se še ni zgodilo v gostem zraku, ki ga je vdihaval in ki je brnel z množino žuželk na stropu in po odejah ozkih, enonadstropnih železnih postelj. Ali je bil kriv? Seveda je bil. Zapiral je oči. Pregrešil se je proti obliki življenja, v katerem je začel živeti pred šestimi meseci. Če bi se lahko kam skrnil? Če bi se ubil kakor mali Francoz? Spomnil se je Vincensa Noseta, Francoza, pravzaprav sina slovenskega izseljenca, rudarja, ki je hotel na vsak način živeti v očetovi domovini. Zato je pobegnil od doma v Franciji, medtem ko so njegovi ostali tam. Najprej je bil v vseh mladinskih delovnih brigadah, potem pa je lani, osemindesetega leta, ko je bil star dvajset let, moral v vojsko. Bil je klepar v civilu, šibak, bled fant z majhnimi, poševnimi usti, ki je govoril nerazumljivo mešanico srbohrvaščine, štajerske slovenščine in francoskih besed. S čatom sta si bila prijatelja,

kajti tudi on je prišel, čeprav že pred vojno, z očetom, ki je bil izseljenec, iz Švice v Jugoslavijo. Vincensa so dražili, ker ni docela razumel jezika in ni mogel nositi težkega podstavka za minomet. Po štirih mesecih ni znal več prenašati vzdušja v vojski, vpitja, zafrkancij, večnega kaznovanja, in si je nekega dne pred budnico z bajonetom prerezal žile. Ko zjutraj ni skočil s svojega ležišča, ga je vodnik Čuš hotel vreči za noge po tleh, a je odkril krvavo posteljo. Začel se je poplah, preiskava, četni sestanki; major, komandant polka je prijezdil ves divji k baraki. »Kako je mogao,« je kričal ko norec nad Vincensom v postelji, »učiniti nešto tako, majku mu zabušantsku!« Spreletel ga je leden drget: ne, tega tudi ne more napraviti. Še kot mrtvega bi ga oblival sram. A kaj naj naredi? In tedaj, ko je nekoliko zadremal, se je na mah začelo. Pričelo se je klicanje, topot nog, bili so ko pravi zvonovi po lesenem podu hodnika. Slišal je Čuša »Vojnik ...« in svoje ime, zraven pa še tenki glas mladega zastavnika, četnega komandirja. Zakričal je sede »Ovde!«, šele potem je vstal in z lahkoto, ki ga je osupnila, se je zagugal naprej med posteljami. Naenkrat sta se prikazala sredi sobe Čuš in zastavnik. Šel je proti njima s strojevim korakom in noge so se mu zapičevale v nič. Pozdravil je samo s trčenjem pet, ker ni mogel dvigniti desnice. Na njunih obrazih je ležala neka koprena, okamenel drget. »A ovdje si!« je rekel Čuš. »Ovdje!« je dejal zastavnik olajšano. Oba sta rekla to z votlim notranjim besom, v katerem je bil strah tako svež, da ju je skoraj prerasel in je tudi njega samega prestrašil. »Ajde kot komandanta i po-

litkomesara puka,« je rekel Čuš, vendar brez osebne-
ga sovraštva kot včasih, ko ga je gonil po poligonu,
ali ko so mu ukradli kapo, marveč z neko odmaknje-
no, mrzlo, skupinsko mržnjo. »Napred!« Stopil je v
hodnik in oba sta se obrnila za njim s strašnim mol-
kom v telesu. Šla sta za njim kakor dva višja stražar-
ja. V trebuhu ga je zavijalo, lomilo. Stopil je v ognje-
no peč sonca, ne da bi ga čutil. Eden izmed njiju mu
je stopil na pete. Z roko ga je – ali je bil to drugi? –
prijel za vrat in krepko stiskajoč tilnik je zavpil: »Po-
žuri!« in ga potisnil naprej, da mu je glava zabinglja-
la. Morali so od barak čez neskončno široki krug
proti oddaljeni zidani stavbi artilerijske vojašnice, v
kateri je bil štab polka. Spet je zadišalo po gnilem
zelenju, uniformah, masti, kožnatih naramnicah.
Pločevinka, ki se je svetila v prahu na soncu, je dobi-
vala pomen prave nesreče. Hodila sta za njim kakor
dvoje senc, tišina sama. Usmerjala sta ga kakor konja,
čeprav brez besed, bolj s šumi, gibi, sencami, zračni-
mi pritiski svojih teles. V hladu artilerijske vojašnice
so vojaki s kamni in kosi opek delali kamnito gredo
z zvezdo, srpom in kladivom ter s parolami pri vznož-
ju stavbe in okrog nje. Tudi čez ta predel je šel kakor
skozi naježeno množino železnih osti. V nasip iz stla-
čene prsti so peljale vsekane stopnice proti nizko le-
žečemu vhodu v zidano zgradbo. Spodaj, v hladu pri-
tlične, glasno odmevajoče veže – prvič po dolgem
času je bil spet v zidani hiši in odmevi in nastavki
odmevov, ki so se naenkrat nakopičili okrog njegove
glave, so ga čisto do kraja zmedli – v kateri je bil
prvič, ko so prišli s transporta in oddali svoja civilna

oblačila, sta ga oba zaustavila in potisnila k steni. Zastavnik mu je z brezizraznim obrazom pregledal gumbe na bluzi, čevlje, ovratnik, Čuš mu je vzel kapo in nekoliko zravnal upognjeno pločevinasto zvezdo ter mu jo nasadil nazaj na glavo, sklonil se je in mu pregledal gležnarje, pogladil ga je po obeh licih, če je obrit, premikajoč mu glavo pod podbradkom, medtem ko je on ves drhtel od živčnosti ko struna. Vedel je, da bi šlo – kar se mu ni zdelo prav – na njun račun, če bi prišel iz minometalske čete v štab polka neurenjen. Nato sta ga porinila naprej. Šli so skozi črna, lesena, loputasta vrata v dobredejni hlad, po kamnitem hodniku in gor po kamnitih stopnicah, ki so ga nekoliko spominjale na dijaški dom. Po stenah so visele parole, stenčasi, papirnate državne zastavice, ki pa niso bile obledele ko na lesenih stenah barak, marveč so ostale živih barv, kot da so jih ravnokar obesili. Le močno je dišalo po masti za škornje. Zgoraj, za zidom z ozko lino od vrha do tal, ki je molel na sredo visokega, odmevajočega hodnika, so se vrstila črna vrata štaba. Zastavnik je potrkal, Čuš je odgnal vojake, ki so postavali naokrog, tako da je ostal prostor med sivo in belo ometanimi debelimi zidovi prazen. Vendar so se tu pa tam pokazale obrite glave v lini, stražar pred štabno pisarno ga je privoščljivo opazoval z nagnjeno glavo. Zastavnik je vstopil. »Drži se kao vojniki,« mu je prijateljsko rekel Čuš. Kljub strahu ga je moral pogledati, tako je bil osupel. Potisnil je roke ob šive hlač, dal nogo, ki mu je najbolj drhtela, k drugi. S sunkom so se vrata odmaknila, ven je stopil visok, sloki politkomisar z

belim deškim obrazom, mogoče samo nekaj let starejši od njega, vendar je že zdaj dosegel veliko več, kot bo on kdajkoli v življenju. »Mirno!« je zapovedal Čuš, da je odjeknilo po zidanem hodniku. Komisar je stopil proti njemu z divje napetim obrazom kakor kos vojne, ki so mu jo vrgli predenj, trdovratno in neodvrgljivo. »A to je taj?« je zakričal. »Ko si?« »Vojnik ...« je povedal ime in priimek. »Nečeš biti više vojnik. Znaš, šta si danas uradio?« Molčal je. »Znaš šta si danas uradio, a?« »Ne znam, družo kapetane!« je odgovoril, kolikor je mogel glasno. Odmevi v kamnitem hodniku, nastavki odjekov so ga še zmeraj motili. Bilo je skoraj tako, kot da so ta trenutek najvažnejši foni in odmevi, katerih se mora navaditi. »Znaš ti, znaš! Odveo si čitavu četu od kazana i dao najgori primer vojnicima za pobunu. A znaš li, ko nam, vojsci, daje hranu?« Molčal je. »Znaš li ti, ko nam daje hranu, je-li?« je zaklical, da se je iztegnil odmev do stopnišča. Koga naj imenuje? Kmeta? Delavca? »Narod, koji mora da nategne opasač da daje vojsci hleba. I za tebe, da ždereš, saboteru. Pljunio si, odbacio hranu, koju nam daje naš narod. To si ti uradio!« »Nije bilo tako!« »Kuš! Muč! Kako se kaže!« se je zadržal Čuš, da je oglušel. »Družo kapetane nije bilo tako!« je rekel s suhimi usti. »Ja – tvoj drug?! ... Ajd, kaži, kako je bilo?« je rekel komisar počasi in jedko. »Družo kapetane,« je začel govoriti v svoji otroški srbohrvaščini, »vojnici nisu htjeli zaprljati porcije, nisu htjeli jesti paprike jer su bili žedni ... a posle, morali bi oprati porcije sa vodom koju vole da popiju ... Imaju malene porcije vode ...« Komisar se

je kar stresel od besa in misli, ki so ga držale za glavo ko ogromne šape. »E tako, ti svaljuješ krivicu na vojnike, ... na snabdevanje vodom ... na svoje starešine ... Misliš, da mi tebe ne znamo, a? Misliš da si se zabašurio, a? Dobro te poznajemo, od tada kada si stupio u vojsku, a i po karakteristikama u civilu ... Ti si nam neprijatelj, neprijatelj koji se buni, svadja, kleveče, ima neprijateljski stav, vrši propagandu iznutra, u vojsci ... Slavoljube, pozovi druga majora.«

Zdaj je bilo konec. Rešilna bilka, poslednja, je zdrknila v tako globok, tesen ponikalnik, da je ne bi bilo mogoče več izvleči z nobeno kljuko še na tako dolgi gorjači. Stražar je potrkal. »Napred!« Stražar je odprl vrata. »Druže majore, zove vas drug kapetan.« Major je sedel za eno izmed številnih malih, ozkih, popacanih pisarniških miz, ki so spominjale na stare, visoke šolske klopi, pred starinskim pisalnim strojem med polami in indigo papirjem. Vstal je in stopil k podbojem. Bil je visok in močan. Imel je črne lase, črne brke, zdrav rdeč obraz. Pogledal je namrgodeno vojaka. »Ništa sa ovim ološem! U zatvor! Posle saslušanja predlog za vojni sud!« Stopil je nazaj v pisarno. »Pozovi poručnika Zlatarevića!« je rekel kapetan stražarju in se umaknil. Stražar je stekel. Kapetan in zastavnik sta šla v pisarno. Potem je zastavnik stopil ven. Gledal ga je, bil je sivobled, kot da bi med tem, kar je šel noter in ven, preživel nekaj let v žlamborju. To je čatu znova pognalo strah v kosti. Stražar je dajal ukaz naprej. Klicali so poročnika Zlatarevića. Noge so topotale po stopnišču. Zdaj je že lahko ločil izvirni glas od odmevov. Potem

je vse potihnilo. Z bolečim želodcem je stal v pozoru. Videl je samo brazde človeške kože, zid. Stražar je prišel nazaj. »Nema Zlatarevića,« je klel. Zastavnik je potrkal pri politkomisarju in vstopil. O, če bi mogel zbežati! Nekam v hribe. Bogve, komu bi padel v roke. Mogoče kmetom, Gorjanom ali Pao in ksitosem na grški strani. Kapetan je stopil ven. »Zatvorite ga u spavaću sobu. U četiri sata će ga saslušati kapetan Simčić.« Komisar se je umaknil. Vrata so se zaprla in zatemnila sivozeleni zid. Zdaj je vedel, da je konec. »Ajd!« je rekel Čuš. Obrnil se je in šel med njima. Na ograjah so viseli artiljerci. Trčili so s škornji in pozdravili oba, potem pa začeli »Gledaj kurvinog sina koji se buni!« »Saboteru!« »Informbiraš!« Pljunili bi nanj z ograje, če ne bi bila z njim starešini. Ko so prišli po črnih, zribanih stopnicah, so vojaki še zmeraj vpili z ograje, samo tisti okoli grede pred vojašnico še niso ničesar vedeli, a so jih vseeno gledali, ker so bili vsi trije hudo prepadeni. Zmigovali so z rameni. Šele na soncu, v bleščobi njegovega ognja, ko so šli po sredini peščenega kroga, je bilo laže, ker ni bilo nikogar v bližini. A zdaj sta izmenoma Čuš in zastavnik sklanjala glavi, da bi ga pogledala v obraz. Zgnala sta ga v četno spalnico, poklicala vojaka, da je vzel puško in stal pri njem, medtem ko je on smel sestiti na klop v rdečem koticu. Stražar je bil Tuksar, kmet z mršavim trupom in izžeto glavo revnega poljedelca, ki je nekoč ukradel kos kruha in ga je Čuš za kazen nagnal, da se je moral plaziti po vseh štirih od skladišča do latrin za barakami. »Šta će uraditi samnom?« ga je čato vprašal v slepem upanju, da bo

zvedel za govorice v četi. »Ne govori sa stražarom!« je rekel Tuksar po predpisih in se obrnil stran. Vrata v spalnico je Čuš zaklenil. Četa, ki se je vrnila od konj, ni smela noter po zvezke za politično uro. Stegovali so vratove pri stekleni lini v vratih, seveda pa ga niso mogli videti, ker je sedel v kotičku na koncu sobe. Zato so šli k okencu in gledali noter, kot da ga vidijo prvič. Bilo je zabavno in strašno in ni vedel, kam naj se ozre. Zdaj ga je čakalo nekaj, česar si ni mogel predstavljati niti v spanju. Le čemu se prej, ko je bil še sam v sobi, ni ustrelil v glavo. Saj patrone je imel v kovčku. Ali pa se zabodel z bajonetom, kar bi bilo bolj tiho? Tuksar je odprl okno in podil vojake, ki so se mu smejali in ga zmerjali z važnjakovičem, s kopitom proč, dokler ni zatrobilo k politični uri. Krug se je izpraznil in vse se je pomirilo, ko so vojaki napolnili veliko jedilniško barako. Ura je bila štiri, ko so ga odvedli v bataljonski štab h kapetanu KOS Simčiču. Odpeljali so ga za barakami, da ga ne bi videli. Ampak požarni so stali na pragovih odprtih hodnikov in ga gledali, kot da bi bil gol in okužen, kar je oboje v resnici tudi bil. Za neko barako je videl postaviti gručo vojakov. V štabni pisarnici sta bila kapetan KOS in sivolasi vodnik iz polkovnega štaba s pisalnim strojem. Kapetan je bil bled, svetlo brkat oficir z nekakšno senco pod nosom. Imel je svetlika-jočo se kožo in hudo rdeče lise po obrazu in vratu. Moral se je postaviti v pozor sredi pisarnice, v kateri je vladal somrak, ker je bilo okence zastrto z zaslonom, zlepljenim iz pol indigo papirja. Kapetan ga je začel izpraševati:

»Mi znamo sve o tebi,« je dejal počasi z mehkim, utrujenim šepetom in prvokrat se je zdelo pisarju, da nekdo, ki nosi uniformo s častniškimi epoletami, pozorno gleda v navadnega vojaka, ki še sam sebe ni več razločeval od drugih. »Znamo dobro tvoju karakteristiku iz omladinske organizacije. Znamo da je tvoje roditelje prognala narodna vlast. I ne znamo samo to što si danas uradio, nego i to, kakvo je bilo tvoje držanje za sve ovo vrijeme, dok si u vojsci.« Naklonjeno ga je vprašal: »A šta je bilo danas?«

Čato je znova otopelo povedal v svoji slabi srbohrvaščini in z živčnim glasom, ki je bil že podoben joku, kar se je pripetilo opoldne; ponovno je rekel, da je premalo vode in da so se vojaki naveličali pa-prike, po kateri jih je samo žejalo; hoteli so si prihraniti za pitje delež vode, ki bi ga sicer porabili za pranje menažk; odhajali so od kotla vsak zase, zato je zapovedal discipliniran odhod v vrsti. Vodnik je tipkal pri oknu in da bi imel svetlobo, je zapognil en kvadrat indigo papirja navzgor. Kapetan je rekel lju-beznivo: »A disciplinovani odlazak od kazana? Samo to si uradio? A ko je sve hteo otići od kazana! Ko je govorio i svadjao se u četi sa kuvarom? Kuvar nam je sve izpričao.«

»Svi su se svadjali.«

»Koji svi?«

»Svi vojnici.«

Kapetan Simčić ga je zrl v vijolični-lisasti svetlobi indigo zastora z očmi, ki so skoraj zbrisale in izginile v testeni, svetlikajoči se barvi obraza. Le senca po čeljusti je bila razločna. Bali so se ga vsi – od častnikov,

vodnikov do vojakov – najbolj takrat, ko se je le samotno sprehajal po krugu, srednjevelik, svetlolas, in zdaj je stal on pred njegovo gladko, lepo uniformo, ki na ovratniku ni nosila nobene barvne oznake rodu vojske, kateremu bi pripadal.

»E dobro, kazaćeš ti nama vse iskreno,« je rekel počasi in udaril s šampiljko po mizi. Vstal je. »Ovo što si uradio,« je naenkrat zakričal, »je pobuna protiv vojske, protiv reda za koji si položio zakletvu, protiv države. A radio si ti još gore stvari. Nisi ti neki nepismeni neznalica. I u glavi, u srcu imaš ti neprijateljsko držanje. Znam kako si govorio da su svi oficiri idioti; govorio si to prilikom čišćenja konja u konjušnici. Neko veće si pravio pred barakom pravu gužvu medju vojnicima kad si govorio da nema nikakve razlike izmedju stare vojske i naše narodne armije, da je pritisak na vojnika još gori. I prilikom političke nastave kazao si svom drugu da su najgori staljinisti ostali na vlasti, a drugi da su morali u zatvor. I klevetao si, da je naša vojska sasvim slična nekoj crkvi, zato što moraju vojnici skinuti kape kada stupe u spavaće prostorije, jer tamo vise slike naših najviših rukovodilaca ... A vojnici morajo skinuti kape, jer takav je red i dobro ponašanje ...«

Kapetan je govoril naprej, prebirajoč obtožbe z listasto potipkanega papirja, ki ga je s prosto roko zakrival kot s perotjo. Čato je čutil smrad, grenkljato je smrdelo iz vseh kotov vroče, zasenčene pisarnice, po mastnem železu, puškah, smrti. Vse se je rušilo nanj, kamni, skale, razvaline, odlomki skal. Vse bo zdaj prišlo na dan: da so izselili v logor njegovo mamo,

sestro in nečakinjo, da je bil zaprt, da je nasprotoval vzgojniku v dijaškem domu, da so ga izključili iz mladinske organizacije, da so ga v delovni brigadi skojevci napadli za reakcionarja, da je bil vseskozi zaznamovan s političnimi vzdevki, katerih pomena največkrat niti sam ni razumel. Doslej je bil lahko še vesel, da je ostal živ; a zdaj ga bodo odgnali na krug, sklicali bodo zbor vseh bataljonov, divizionov, posebnih enot kot takrat, ko so v karanteni ujeli dezerterja, ki je pobegnil domov, preoblečen v zastavnikovo bluzo. Postavili ga bodo brez zvezde in opasača, kot tistega begunca, na eno izmed miz na prostem, da bi bil dobro viden vsem, in komisar, ki bo stal zraven na drugi mizi, ga bo ožigosal za izdajalca, njegov pomen bo naraščal od minute do minute in vojaki bodo sprejeli vsako njegovo zanosno besedo s strašnim vpitjem sovraštva in jeze ter s skandiranjem parol. A to ni bilo tako hudo, ker je sovraštvo poznal že od prej. Huje je bilo, da sploh ni vedel, ali je zagrešil kaj osebnega ali skupnega; da mu nihče ne bo, kot tudi doslej ne, pomagal niti s pogledom ali kretnjo in da bo moral živeti navkljub hudemu bremenu lastne krivde brezpravno sredi samih krivic in mržnje. Za nekatere stvari, o katerih je govoril kapetan Simić, ni vedel, da bi jih kdajkoli komu povedal. Za druge je bil nadvse začuden, da jih je kapetan vedel – saj jih je pravil kar tako in nikomur posebej, naravno, kot pri pombo, zvečer, med čiščenjem čevljev pred barako, v konjušnici ali ko so sedeli po tleh in šivali gumbe, igrali šah ali pisali pisma po kotih hodnika. A zdaj so postale naenkrat sramotna in izdajniška dejanja. In

še nekaj je bilo, kar ga je posebej grizlo. V postelji, v ambulanti, se je nekako razvadil, preživel je hudo zimo na toplem, medtem ko so bili njegovi še enkrat v pohodnem odredu sredi hudih snežnih metežev. Ko se je vračal iz bolnišnice, ga je bilo groza pred vojaškim življenjem in čutil se je krivega pred tovariši, ki so preživelih vrsto napornih vaj, nočnih uzbun in maršev. Mogoče je zaradi razvajenosti opoldne tako nepremišljeno ravnal? Kajti, končno, je le vojska bila tista, ki mu je omogočila, da je ležal v bolnišnici in se spočil. To, da je bil pravzaprav bolan, ni štel, najmanj pa pri njem. Mogoče je bilo vsega krivo to, da ni poznal resničnosti, da ni imel občutka zanjo? Kajti kljub vsem trpinčenjem v zaporu, preganjanju, pohodom, ga nikoli ni zapustil ne dvom ne zanos, če resničnost sploh obstaja.

»To što si uradio danas, to je samo nasleđe tvog stava od ranije,« je dejal kapetan Simić iz svoje senčno svetlikajoče se kože na obrazu. »Jeli si govorio to ili nisi?«

»Nisam,« je rekel mehanično. »Nisam ... sve.«

»Lažeš, majku ti!« je zavpil. »Pozovi ih!« je rekel vodniku. Vodnik je vstal in stopil ven. Kapetan je urejal papirje in gledal majhne listke. Začeli so prihajati vojaki iz čatove čete. Eden je bil stari Krstić, ki bi moral odslužiti vojsko že veliko let prej. Vstopil je v dolgem, rjavem, raševinastem partizanskem plašču do tal, koščen, s tankim nosom in zgubančeno kožo, v kapi, ki je bila prevelika za njegovo drobno, izmzgano žilnato glavo, tako da je zadnji rogelj prišilil k štuli.

»Slobodno govori, Krstiću. To je tvoja vojnička i gradjanska dužnost. Šta je kazao ovaj?«

»Druže kapetane, ovaj vojnik kazao je pre neko vreme, kad smo čistili cokule, da u našoj narodnoj armiji isto tako neljudski rade sa vojnicima kao u staroj vojsci.« Čato ga je gledal osuplo.

»A ti dobro znaš, Krstiću, pošto si stariji, pametniji čovek, da ovo uopšte nije istina?« je vprašal kapetan.

»Kako da ne bi znao, druže kapetane!« se je zasmeljal Krstić s svojimi zredčenimi zobmi. Potem so prišli vojaki iz drugih čet, ki jih pisar ni poznal, a nekatere izmed njih je videl v gruči za barako.

»Šta je kazao?« je kapetan ponavljal vprašanje.

Poklicani vojak je v pozoru povedal nekaj, česar čato nikoli ni rekel.

»Nije to istina! Nikada to nisam kazao. Uopšte te ne poznajem.«

»Šta se praviš! Kazao si mi to kod furune u klupskoj baraci.«

»Nije istina! Ja te uopšte ne poznajem.« A v bistvu je bilo resnica – ne, da bi on, pisar, to rekel vojaku, ampak to, kar je povedal vojak.

»E, pa svaki tebe poznaje u krugu. Nisam ja neki glupak!« je rekel vojak užaljeno.

Ko je stari vodnik šel ven, je nenadoma zaslišal v vroči pisarnici, zatemnjeni v barvi rentgenskih luči, slovensko govoricu v dolenjskem narečju.

»Veš kaj, poba, bolje bo zate, če vse priznaš.«

Bil je kapetan Simić. Presenečeno je pogledal v njegov medli rdečemarogasti obraz z izbrisanimi, neizrazitim očmi. Sedel je za mizo in okrog obrvnih kosti

in ust je imel čisto drug izraz, drug nasmešek, nekako udomačen, rodoven, bolj civilen. Gladki svetli lasje so mu v štreni padali na rdečo liso na vratu. Ali pa se mu je vse to samo tako zdelo?

»Zakaj, družo kapetane?« je rekel in nenadoma se je ko sveža kri prililo v njegovo otrplost nekoliko upanja.

»Zato, jer je bolje.«

»Ne razumem, tovariš kapetan,« se je naenkrat spomnil domačega naziva.

»Zato, ker bo veliko bolje zate, če vse priznaš, se pokajaš in podpišeš. Jaz že vem. Drugače boš scal kri.«

Ko se je vodnik vrnil in sedel za stroj pri oknu, ga je kapetan vprašal:

»Priznaješ li, vojniče?«

»Priznajem!«

»Kaješ li se za svoje neprijateljsko držanje?«

Ni mogel spraviti te besede z jezika, tudi po slovensko ne – reklo se je menda »kesam se«. Potem je zamrmral nerazločno »Kajem ...«

»Podpiši!«

V mraku je podpisal lilasti tipkopolis. Sploh ni verjel, da bi bilo lahko karkoli res. Kapetan mu je rekel: »Ajde sad. Sve će biti u redu, ako se budeš dobro ponašao.« Ko ga je stražar odvedel iz zatemnjene pisarnice spet na zrak, se je isti hip zavedel, da se sploh ni branil in da ni oporekal ničemu, da je najbrž zamudil edino priložnost, ki jo je imel in ki bi ga lahko rešila. To ga je čisto podrlo. Najraje bi se obrnil nazaj, ko ga je stražar peljal čez krug in je videl, kako so od vsepovsod drli vojaki proti njima; najraje bi stekel

nazaj v pisarno in prosil za milost. Rekel bi mu, da je bil na treh delovnih akcijah, dopisnik mladinskega lista, da je urejal četne zidne novine. Moral bi izrabiti priložnost. Za tistega, ki se razume na to, nudi sleherna prilika neomejene možnosti za strahopetstvo. Politična ura se je končala, vojaki so gomazeli pred vrati in med kričanjem in razburjenimi klici tekli od barak. Prihajali so blizu, da bi videli, kakšen je v obraz tisti, ki bo postavljen pred vojaško sodišče; spremljali so ga od strani, glava pri glavi, kakor roj čebel, eni so kričali nanj, ga suvali, če so ga le dosegli, čeprav se je delal manjšega od makovega zrna, dva sta ga opljuvala, delali so kordon in šli hrbtensko, da bi ga lahko gledali v zločinske oči – človeka pač zmeraj zanima, kakšen bi bil videti on sam v takem primeru – dežurni so jih odganjali, potem je naenkrat začelo zadaj trobiti zbor, medtem ko je on s stražarjem, ki je nosil avtomat, lahko šel naprej čez krug. Pri artilerijski vojašnici ga je prevzel drug stražar, Šiptar. Imel je močne nosnice in široka, temna usta na sivopoltem, nenaravno odebeljenem obrazu. »Ajd, dva koraka predamnom,« se je zadržal v napevu svojega jezika. Peljal ga je iz kasarne dol, med belimi hišicami iz tlačene prsti in po široki, skaloviti cesti, podobni trasi, v hrib. Tam je stala stara, na zunaj že razpadajoča utrdba. Okrog so bila smetišča, razdrobljeni zidki, temna, umazana, listnata goščava. To je bil garnizonski zapor. Stražar je pozvonil pri ozkih, novih železnih vratih v zidu. Odprla so se in sprejel ga je drug sivopolti šiptarski stražar, ki ga je potegnil noter in ga sunil s puško naprej. Zdelo se je, da že vsi

vedo, kdo je bil naznačen sem. Šli so čez zapuščen vrt s cementnimi okraski v temni travi in skozi obok drugega zidu na snažno, bleščečo belo, s peskom posuto dvorišče. Na obzidju so stali v utah stražarji – Šiptarji. Moral je čakati pod obokom. Potem je stopil iz pisarne vodnik – dolg, suh, črn, izbuljenih oči, z omejenim obrazom skladiščnika ali konjušarja. (Čez nekaj dni se mu je zdel ta obraz že mil in razumen.) Postavil se je predenj in mu v trenutku odtrgal zvezdo s kape in mu izvlekel opasač. »Šnirle!« je zavpil. Stoje si je sezul cokule in vzel iz luknjic vezalke. Nato je vtaknil noge nazaj v čevlje. Petokrako mu je odtrgal, ker je izgubil čast, da bi jo še nosil, opasač mu je snel, da se ne bi obesil, šnirenca je moral predati, da ne bi pobegnil. Bilo mu je nerodno, ko se je sezuval in so ga vsi nepremično gledali ko kup odpadkov ali čudo božje. »Ribaj!« je rekel vodnik in obrnil koščeni hrbet. Ni vedel, kje naj bi našel krtačo in vedro. Iskal jo je v premeru treh metrov. Končno ju je odkril v grmu zraven vrat. Zdaj ni vedel, kje naj išče vodo. Hotel je naprej ob beli hiši, ko ga je stražar v uti nad njim ustavil »Stoj!« Srce mu je stalo od strahu. Začel je ribati prvo stvar, ki jo je videl – lesene stopnice pred pisarnico pod stražno kolibo, v kateri je stal sivopolti stražar z odebeljenim obrazom. Ribal je na suho, brez vode. Delal je z levico; z obvezano desnico je lahko samo obteževal krtačo. Ko je mislil, da je stopničke prav čedno poribal in je vstal, je zakričal stražar »Ribaj!« Čez uro je prišel ponj drugi in ga odvedel v mračno hišo zraven bele hiše, v prazno sobo z lesenimi pogradi pri steni in zakrižanimi okni.

»Stoj na sredini prostorije i da mi ne mrdneš!« Za okni je hodil drug stražar in gledal skozi palice noter. Stal je sredi ogromne, smrdljive sobe več ko dve uri in mislil, da se bo vsak čas zgrudil. Šele ob desetih zvečer, ko sploh ni več čutil telesa, ampak samo nek brnež v sebi, je smel na pograd in se pokriti s konjskim koncem. Kosti so ga bolele do srži. Luč je gorela vso noč. Pokril se je čez glavo z vogalom odeje, polepljene s posušenimi konjskimi iztrebki. V tem zaporu je ostal štirinajst dni in čakal na obravnavo pred divizijskim vojaškim sodiščem. S svojo obvezano, bolečo roko je imel same preglavice. Bil je v zmoti, ko je mislil, da bo bolna roka kaj zalegla pri stražarjih. Mrzili so ga še bolj, kot da bi bil pohabljenec in za-
bušant povrhu. Vsak dan je moral ribati ogromno sobo, stražnice in pisarno, največkrat na suho, ker ga stražar v uti ni pustil k sodom z vodo pri latrini. V zaporih, po sobah stare utrdbe, je bilo več jetnikov. V temnosivih, temnozelenih zgradbah in za deščeni lesami v preduhih med njimi, v nekaterih izmed takih predelkov so prebivali civilisti – fantje, ki so se skrivali pred vojaškimi odseki v svojem domačem kraju ali so se pohabili, star kmet, v ovčjem kožuhu, ki je zaklal oficirja, četnega starešino svojega sina, ki je imel tega fanta na piki. Živel so v ozki, mračni, vlažni sobi za lesu, ki jim je segala do vratu, tako da so jim samo glave molele iznad nje kakor govedom. V drugem predelku so bili kriminalci, ki so kradli v vojski ali prodajali vojaško imetje. Med njimi so živel trije mladi oficirji, zastavniki in podporočniki, ki so prodali na črni borzi nekaj vojaških kamionov.